

Bytová výstavba v Banskej Štiavnici medzi rokmi 1948 – 1989 (mestské územné plány, bytová politika, typológia bývania)

ZUZANA DENKOVÁ

Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici

Home construction in Banská Štiavnica during the years 1948 – 1989
(city local plans, housing policy, housing typology)

Abstract: The article depicts home construction in Banská Štiavnica in the period of socialism with a focus on mass home construction. It presents directional city local plans and their accomplishment through housing estate that are described there in more detail. It also expounds on city housing policy marked by housing crisis lasting for three decades, participation of local industrial enterprises in construction and points to limited possibilities of citizens to influence socialist construction and the process of flat allocation.

Keywords: Banská Štiavnica, socialism, home construction, directional local plan, housing estate, housing policy, block of flats, individual home construction, civil infrastructure

Úvod

Banská Štiavnica je historické banské mesto, v ktorom koncom 40. rokov 20. storočia zaznamenávame bytovú krízu. Nedostatok bytových jednotiek znásobujú pracovné náborý do n. p. Rudné bane, ktorých hlavným benefitom sú práve nové byty.

Hlavným cieľom príspevku je priblíženie krízovej bytovej situácie v meste Banská Štiavnica, ktorá pretrvávala až do polovice 80. rokov 20. storočia. Mesto sa v rámci bytovej politiky snažilo nepriaznivú situáciu riešiť hromadnou bytovou výstavbou. Hromadná bytová výstavba bola v sledovanom období nielen československým, ale i európskym riešením (o premenách historických miest napríklad

v bývalej NDR písal B. Ladd,¹ o úskaliach hromadnej bytovej výstavby inde v Európe aj A. Murie, T. Knorr-Siedow, R. van Kempen).²

Problémy socialistických sídlisk v čase ich vzniku analyzoval najmä J. Musil,³ ktorý tiež popísal zmeny v bytovej kultúre.⁴ Spomenúť možno i ďalších dobových autorov, ktorých diela sú však ideologicky podfarbené. Napriek tomu (alebo práve preto) nám pomáhajú porozumieť dobovému diskurzu o dôležitosti panelovej výstavby v predmetnom období. Spomenúť možno publikácie O. Nového, J. Vebra⁵ alebo Š. Očovského.⁶ Posledný menovaný rozpracoval problematiku výstavby a kvality bývania cez kvantitatívne parametre.

Téme panelových sídlisk sa vo väčšej miere začali venovať historici, etnológovia, sociológovia, architekti a geografi na prahu 21. storočia. Postupne spracovávali problematiku sídlisk od počiatkov ich budovania, cez odkrývanie politizácie a ideologizácie, ktoré výstavbu sprevádzali až po ich vplyv na krajinný obraz (o socialistickej ikonografii napríklad S. Liszewski,⁷ o priestorovej a funkcionálnej

¹ LADD, Brian: Socialist Planning and the Rediscovery of the Old City in the German Democratic Republic. In: *Journal of Urban History*. zv. 27, vol. 5, 2001, s. 584-603.

² MURIE, Alan et al.: *Large Housing Estates in Europe. General Developments and Theoretical backgrounds. RESTATE report 1*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences. 2003, 61 s.

³ MUSIL, Jiří et al.: *Průmyslové město v názorech jeho obyvatel: Sociologická anketa v Ostravě*. Praha : Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1967; MUSIL, Jiří: *Sociologie soudobého města*. Praha : Svoboda, 1967, 324 s. ISBN 2513067; MUSIL Jiří: *Sociologie bydlení*. Praha : Svoboda, 1971, 303 s.; MUSIL Jiří: *Urbanizace v socialistických zemích*. Praha : Svoboda, 1977, 360 s., ISBN 25-138-77; MUSIL Jiří: *Lidé a sídliště*. Praha : Svoboda, 1985, 333 s., ISBN 25-022-85.

⁴ Bytovej kultúre a každodennému spôsobu života rodín na sídliskách sa autorka plánuje venovať v osobitnom príspevku, ktorý má nadviazať na aktuálnu štúdiu.

⁵ RÁKOŠ, Elemír: Archívne pramene k dejinám výstavby socializmu na Slovensku. In: *Historický časopis*. roč. 30, č. 1, s. 169-176 [Materiály VIII. zjazdu SHS.]; HOVORKA, Ján: Seminár o generálnej línii výstavby socializmu a jej realizácii. In: *Historický časopis*. roč. 32, č. 6, s. 963-964; KÁNA, Otakar: *Velké stavby socialismu v Československu*. Praha : Albatros, 1982, 301 s.; NOVÝ, Otakar – VEBR, Jaroslav: *Soudobá architektura ČSR*. Praha : Panorama, 1980, 205 s.; NOVÝ, Otakar: *Výstavba Československa*. Praha : Orbis, 1982.

⁶ OČOVSKÝ, Štefan: *Domy, byty, bývanie: Geografická analýza materiálnej substancie sídel a bývania*. Bratislava : Veda, 1989, 228 s. ISBN 978-8022400190.

⁷ LISZEWSKI, Stanisław: Przemiany przestrzenno-funkcjonalne miasta socjalistycznego. In: *Urbánny vývoj na rozhraní milénii. Urbánne a krajinné štúdie*. zost. R. Matlovič, Prešov : Prešovská univerzita, 2000, s. 11-18.

štruktúre miest P. Gajdoš⁸, problémy výstavby, s ktorými sa denne borili obce, mestá, družstvá i priemyselné podniky odkrývali O. Ševčík a O. Beneš,⁹ o analýze zmien v krajinnom obraze kriticky najmä H. Moravčíková, P. Szalay, M. Dulla, S. Ščepánová, S. Toscherová, M. Topolčanská a K. Haberlandová¹⁰ a nechcenej dominancii sídlisk v krajinnom obraze Banskej Štiavnice sa okrajovo venovali I. Chovanová a O. Klaková).¹¹

Pramene výskumu

Príspevok predstavuje problematiku bytovej výstavby a bytovej politiky v období socializmu v meste Banská Štiavnica na základe výskumu záznamov v archívnom fonde Rady Mestského národného výboru z činnosti Plánovacej komisie a Komisie výstavby (Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko Archív Banská Štiavnica) a štúdia územných plánov vrátane písomnej i kresbovej dokumentácie výstavby mestských sídlisk v archíve Mestského úradu v Banskej Štiavnici. Údaje boli konfrontované s dobovými (vydanými medzi rokmi 1948 – 1989) i súčasnými (vydanými po roku 1989) publikáciami venujúcimi sa problematike socialistickej bytovej výstavby, ďalej s výsledkami terénneho výskumu uskutočneného v roku 2017 vo všetkých ohniskách hromadnej bytovej výstavby i so spomienkami obyvateľov mesta

⁸ GAJDOŠ, Peter: *Špecifika sídelného vývoja na Slovensku: typologická analýza sídiel*. Bratislava : Sociologický ústav, 2009, 179 s. ISBN 9788085544626; GAJDOŠ, Peter: *Človek, spoločnosť, prostredie: vybrané problémy priestorovej sociológie*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2002, 374 s. ISBN 9788085544152.

⁹ ŠEVČÍK, Oldřich – BENEŠ, Ondřej: *Architektura 60. let : "zlatá šedesátá léta" v české architektuře 20. století*. Praha : Grada, 2009, 502 s. ISBN 9788024713724; BENEŠ, Ondřej – ŠEVČÍK, Oldřich: *Domov, bydlení a architektura v době velmi pozdní moderny*. In: *Kapitoly z historie bydlení*. zost. M. Dulla et al., České vysoké učení technické v Praze, Česká technika, 2014, s. 239-254, ISBN 978-80-01-05433-8.

¹⁰ MORAVČÍKOVÁ, Henrieta et al.: *Bratislava atlas sídlisk. Bratislava atlas of mass housing: Vitajte v panelstory! Welcome to prefab story!* Bratislava : Slovart, 2011, 341 s. ISBN 978-80-556-0478-7; MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Moderné a/alebo totalitné v architektúre 20. storočia na Slovensku/Modern and/or totalitarian in the architecture of the 20th century in Slovakia*. Bratislava : Slovart, 2013, 311 s., ISBN 9788055610566.

¹¹ KLA KOVÁ, Oľga – CHO VANOVÁ, Iveta: *Banská Štiavnica, kultúrno-historické hodnoty sídla*. Banská Štiavnica : Pamiatkový ústav Bratislava, pracovisko Banská Štiavnica, 2002, 60 s.

(mužov i žien narodených medzi rokmi 1930 – 1969 rôzneho vzdelania i zamestnania), ktoré boli získané v rámci semištrukturovaných rozhovorov realizovaných v rokoch 2013 – 2014.

Bytová kríza v meste Banská Štiavnica

Už koncom 40. rokov 20. storočia bola v Banskej Štiavnici vážna bytová kríza, ktorú sa nedarilo vyriešiť nasledujúcich dvadsaťpäť rokov. Ako odhaľujú dobové pramene, pre obyvateľov i prisťahovalcov (v súvislosti s nábormi pracovných síl do baníctva) boli k dispozícii iba stáročné historické budovy so štátnymi bytmi (v správe MsNV) bez základného vybavenia, t. j. bez toaliet, vody, kanalizácie.¹² Prevádzanie opráv a modernizácie bytov boli sťažené skutočnosťou, že domy patrili medzi pamiatkovo chránené objekty.¹³

V roku 1953 Mestský národný výbor pomenoval príčiny pretrvávajúcej bytovej krízy. Za nedostatkom bytov videl využívanie mestských objektov na kancelárie, sklady alebo obchody, žiadateľov, ktorí prišli o strechu nad hlavou „vďaka“ asanáciám, keď ich obydlia museli ustúpiť novej výstavbe, migráciu obyvateľstva, keďže do mesta začali prúdiť noví zamestnanci priemyselných podnikov, ktorí mali byť (aj boli) pri prideľovaní bytov uprednostňovaní (v súvislosti so zamestnancami miestnych podnikov plánovacia komisia MsNV upozorňovala na slabú angažovanosť zamestnávateľov t. j. národných podnikov ako Rudné bane, Pleta, Československý tabakový priemysel, Dužina a Kovohuty v bytovej výstavbe a ich snahu presúvať riešenie bytovej otázky na mesto). Veľkým problémom bol aj stav bytov v správe

¹² Pri určovaní vlastníctva bytov sa vychádzalo z vlastníctva domov. Prvú skupinu vlastníkov tvoria byty v štátnom vlastníctve. Ich podstatnú časť spravovali organizácie bytového hospodárstva národných výborov. Do ostatného verejného sektoru patrili byty v správe národných podnikov. Do skupiny družstevných bytov patrili najmä byty Stavebných bytových družstiev. Prvou formou boli ľudové bytové družstvá, ktoré vznikli už v medzivojnovom období a boli reorganizované zákonmi z rokov 1954 a 1965. Veľmi malý podiel bytov bol v osobnom vlastníctve (Očovský, Š., s. 177).

¹³ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), pracovisko Archív Banská Štiavnica (ďalej p. ABŠ), fond Rada Mestského národného výrobu (ďalej RMNV), K 7 (Zápisnica zo zasadnutia Plánovacej komisie 28. 7. 1953).

mesta. Byty boli staré, o ich údržbu sa roky nik nestaral. Väčšinou nevyhovovali ani základným hygienickým požiadavkám, boli vlhké, zaplesnené, osadené pod úrovňou terénu, bez sociálneho zázemia.¹⁴

Domová správa v Banskej Štiavnici spravovala k 1. januáru 1962 58 obytných budov, v ktorých bolo 358 bytov a len 17 domov bolo postavených po máji 1945.¹⁵ V roku 1973 to už bolo 91 bytových domov a v roku 1974 114 bytových domov, v ktorých bolo k dispozícii 600 bytov. Z toho bolo 98 bytov I. kategórie, 330 bytov II. kategórie, 22 bytov III. kategórie a 150 bytov IV. kategórie. Najviac bytov bolo družstevných – až 276, štátnych bolo menej, iba 98 (nárast o 152 bytov).¹⁶

Podľa rozboru bytovej situácie v Banskej Štiavnici z 31. decembra 1964 vieme, že Domová správa v Banskej Štiavnici spravovala 81 domov. Z tohto počtu malo 61 domov viac ako 100 rokov a 20 domov postavili po roku 1945. V domoch bolo 499 bytov a 72 nebytových jednotiek. Väčšina bytov (263) bolo dvojizbových so samostatnou kuchyňou, 169 jednoizbových, 33 malo iba jednu obytnú miestnosť (bez samostatnej kuchyne), 32 bytov malo tri obytné miestnosti a kuchyňu a 2 byty mali štyri obytné miestnosti s kuchyňou. V polovici 60. rokov už väčšina mestských bytov mala vodovod (samostatnú kúpeľňu – 389), kanalizáciu (389), elektrické osvetlenie

¹⁴ OČOVSKÝ, Š.: *Domy, byty, bývanie*, s. 238: „Byty na Slovensku sa delili do kategórií na základe napojenia na elektrinu, vodovod, kanalizáciu, ústredné kúrenie. Byty I. kategórie mali všetko, t. j. ústredné kúrenie i kúpeľňu s vodovodom a splachovacím záchodom. Byty II. kategórie mali ústredné kúrenie, ale nemali kúpeľňu a záchod. Byty III. kategórie nemali ústredné kúrenie, ale mali kúpeľňu alebo záchod. Najhoršie na tom boli byty IV. kategórie, ktoré boli bez ústredného kúrenia i bez kúpeľne a záchodu. V roku 1961 bolo na Slovensku až 77,3 % bytov štvrtej kategórie a bytov prvej kategórie bolo len 7,4 %. V roku 1970 sa percento bytov IV. kategórie znížilo na 50,3 % a percento bytov I. kategórie zvýšilo na 23,1 %. V roku 1980 bolo bytov I. kategórie 46,2 % a IV. kategórie iba 22,2 %. Z hľadiska ďalšej vybavenosti malo na Slovensku v roku 1950 elektrinu iba 58,2 % bytov, v roku 1970 to už bolo 99,1 %. S vodovodnou prípojkou to bolo o niečo horšie, v roku 1950 malo prípojkou na vodovod iba 7,1 % domácností, v roku 1970 46,7 %, v rokoch 1980 74,5 %. Byty s kúpeľňou mali v roku 1961 iba 20,5 % domácností, v roku 1970 iba 47,8 % v rokoch 1980 už 75,4 %. O niečo horšia situácia bola s bytmi so splachovacím záchodom: 1961 18,8 %, 1970 37,5 %, 1980 61,6 %... Celkovo v SSR mali medzi užívateľmi bytov výraznú prevahu robotníci, pričom ich podiel klesol zo 41,3 % v roku 1961 na 36,3 % v roku 1980. Zvýšil sa podiel bytov, ktorých užívateľmi boli zamestnanci z 19,3 % na 29,7 % a tiež dôchodcovia – 19,3 % na 26,4 %.“

¹⁵ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8.

¹⁶ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Prehľad plnenia Komunálnych služieb mesta za rok 1974).

(všetky byty), splachovací záchod (290). Najhoršie to bolo s ústredným kúrením, ktoré malo zavedené iba 36 bytov (3 bytové domy).¹⁷

Bytová výstavba

Budovanie sídlisk sa na Slovensku označovalo pojmom komplexná hromadná bytová výstavba, ktorej komplexnosť zahŕňala okrem bytov aj základnú a vyššiu občiansku vybavenosť (obchody, materské školy, základné školy, zdravotné strediská, kultúrne strediská, pošty, polikliniky, sídla miestnej správy), rekreačnú zeleň, ihriská, športoviská. Sídlisko malo mať aspoň 300 bytov. Výstavba sídlisk dominovala Akčným plánom mesta v rokoch 1954 – 1956 i v rokoch 1956 – 1960. Všeobecne sa realizovala v štyroch etapách.¹⁸ Prvá etapa výstavby prebiehala v rokoch 1955 – 1960 a v Banskej Štiavnici sa vtedy stavali tehlové bytové domy na Križovatke, Pod Klingerom, v Banskej Belej, na Povrazníku, pod Kalváriou a pri Starej železničnej stanici. Druhá vlna výstavby prebiehala v rokoch 1961 – 1975, kedy boli v meste postavené najmä panelové bytové domy na Dolnej ulici (sídlisko Juh) a pod Kalváriou. Tretia etapa v rokoch 1976 – 1981 bola v znamení pokračovania výstavby sídliska Juh a posledné ohnisko výstavby – sídlisko Drieňová, kopírovalo poslednú etapu socialistickej výstavby sídlisk prebiehajúcu v rokoch 1982 – 1995.

V Banskej Štiavnici bolo vytypovaných na hromadnú bytovú výstavbu viacero lokalít. Podľa územného plánovania F. Kalivodu z konca 40. rokov a začiatku 50. rokov sa hromadná bytová výstavba a celá občianska vybavenosť mala situovať na svahoch pod Kalváriou. Tam malo vyrásť veľké sídlisko s viac ako dvomi tisíckami bytov (konceptia myslela aj na opačnú stranu Kalvárie, západnú, kde sa čiastočne rozkladá dnešné sídlisko Drieňová, ktoré sa však do územných plánov dostalo až v 70. rokoch). Druhé veľké sídlisko – Juh

¹⁷ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8.

¹⁸ MORAVČÍKOVÁ, H. et al.: *Bratislava atlas sídlisk*, 341 s.

objavujeme v územných plánoch v 70. rokoch, kedy nové územné koncepcie¹⁹ rozšírili oblasti bývania aj na oblasť Dolnej ulice a Križovatky. Táto oblasť vyhovovala konfiguráciou terénu, keďže sa preferovala pásová panelová výstavba (tzv. montáž) pozdĺž jednej žeriavovej dráhy vyžadujúca rozsiahle plochy bez prekážok.²⁰ Najst také miesta v Banskej Štiavnici bolo náročné. Mesto muselo revidovať pôvodné územné plány,²¹ ktoré priestor Dolnej ulice a Križovatky považovali za nevhodný pre bývanie a zvyrazňovali jeho priemyselné funkcie. Posledným ohniskom panelovej bytovej výstavby (80. roky) sa stalo tzv. Pátrovské, kde vyrástol najväčší bytový komplex – sídlisko Drieňová. Mimo troch základných sídliskových zón boli solitérne postavené bytové domy Pod Klingerom, na Povrazníku a v roku 1979 aj na Novej šachte (hlavným investorom boli Rudné bane n. p).

Intenzita štátnej bytovej výstavby bola závislá na kvótach, ktoré prideloval štát. Bytové kvóty sa medzi jednotlivé mestá prerozdeľovali podľa vládneho uznesenia cez *Referát pre výstavbu Okresného národného výboru a Krajského národného výrobu*. Mestá mali v procese zabezpečovania výstavby za úlohu pripravovať pozemky (identifikovať vhodnú lokalitu, manažovať proces vyvlastňovania pozemkov, realizovať asanáciu nehnuteľností, riešiť inžinierske siete a cestné komunikácie). Mestá hľadali cesty ako si zabezpečiť čo najvyššie kvóty²² (t. j. viac pridelených bytových jednotiek naviazaných na objem štátnej peňažnej dotácie pre potenciálneho nájomníka či majiteľa), využívali sa na to najmä stranické štruktúry. Už proces pridelovania kvót nebol

¹⁹ MANÍK Vincent et al.: *Smerný územný plán Banská Štiavnica (návrh)*. Banská Bystrica : Združenie urbanistických stredísk Slovenska – Urbanistické stredisko Banská Bystrica, 1970 a tiež MANÍK, Vincent: *Územný plán sídelného útvaru Banská Štiavnica*. Banská Bystrica : URBION – Štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania pobočka Banská Bystrica, 1975.

²⁰ MORAČKOVÁ, H. et al.: *Bratislava atlas sídlisk*, 341 s.

²¹ KALIVODA, František: *Banská Štiavnica buduje (poznámky k ústretovému územnému plánu banskoštiavnickej baníckej oblasti)*. Brno : Miestny národný výbor mesta Banskej Štiavnice a Banskej Belej, 1950, 65 s.

²² ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica zo zasadnutia Plánovacej komisie dňa 24. 10. 1953).

charakteristický rovnosťou šancí, ale bol skôr priestorom pre korupciu a klientelizmus.

Prvé bytové domy začali v Banskej Štiavnici budovať miestne podniky ešte začiatkom 50. rokov. V roku 1954 mali už k dispozícii prvé podnikové byty. Spolu 24 bytov pravdepodobne na Povrazníku a to 12 pre zamestnancov Kovohút n. p. a 12 pre Rudné bane, n. p. V rovnakom období sa stavali bytovky pod Klingerom a v mestskej časti Banská Belá. Vlastnými 24 bytmi mal prispieť aj Mestský národný výbor (v rámci štátnej bytovej výstavby), ktorý však s výstavbou meškala najmä z dôvodu absencie technickej projektovej dokumentácie *Štátneho projektového ústavu Zvolen* a tiež súhlasu od *Pozemných stavieb* a *Odboru výstavby Krajského národného výboru* a chýbalo tiež odsúhlasenie investičného úveru v *Československej štátnej banke*. Výstavba sa realizovala v rámci Akcie 5000 bytových jednotiek a Akcie 10 000 bytových jednotiek, ktoré mali v Československu naštartovať hromadnú bytovú výstavbu. Zo strany mesta boli prevedené iba úpravy terénu, t. j. zbúraniska a jeho upratanie.²³ Výstavba napokon začala 10. novembra 1955 možno aj na základe urgencie občianky mesta, ktorá svoju nespokojnosť s meškaním štátnej výstavby prezentovala na tzv. verejných hovoroch s občanmi, ktoré pravidelne organizovalo vedenia mesta.²⁴ Nespokojná občianka referovala, že o bytovej kríze písala prezidentovi A. Zápotockému (pri príležitosti 10. výročia oslobodenia mesta), ktorému si dovoľila pripomenúť meškanie výstavby štátnej 24 bytovky a v liste tiež vyjadrila ľútosť nad macošským prístupom štátu „*vzdor k tomu, že naše závody plnia plán na 100 % i ho prekročujú.*“ V odpovedi dostala príslub, že výstavbu bytovky posúria.²⁵ Nevieme, či

²³ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica napísaná na riadnom zasadnutí Plánovacej komisie dňa 21. 1. 1954).

²⁴ Koncom 40. rokov 20. storočia a v 50. rokoch to bola forma ľudovýchovnej práce s propagandistickým zámerom, akési prednášky, ktoré pripravovalo mesto pre občanov k špecializovaným problémom – rozpočtu mesta, bytovej výstavbe, poľnohospodárstvu a v závere bývala diskusia.

²⁵ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica na verejnom hovore s ľuďmi 16. apríla 1955 (59 občanov).

z tohto dôvodu, ale 10. novembra 1955 napokon začali štátnu bytovku stavať.

Z hľadiska objednávateľa, či zadávateľa stavby existovala výstavba štátna, družstevná, podniková a súkromná. Koncom 40. rokov a v rokoch 50. sa preferovala štátna výstavba, ktorá sa realizovala cez mestá a obce. Časom mestá svoje kvóty na výstavbu prepúšťali miestnym podnikom, lebo tie mali väčšie materiálne i personálne možnosti.

S cieľom postaviť lacné nájomné byty vznikali už v 20. a 30. rokoch 20. storočia rôzne družstvá. Rozvoj družstevnej výstavby umožnil zákon č. 45/1930 Zb. o stavebnom ruchu z 10. apríla 1930, ktorý zaručoval štátnu podporu (štátna záruka na pôžičku až do výšky 40 % nákladov stavby a k tomu príspevok štátu vo výške 2,5 % z poskytnutej pôžičky). V prípade družstva alebo mesta bola výška záruky až 50 %. Stavby boli tiež na 25 rokov oslobodené od dane.²⁶ Podobne boli stavebníci motivovaní aj v druhej polovici 20. storočia, kedy bol poskytovaný dlhodobý (na dobu 40 rokov) zvýhodnený úver (s 1 % úrokom) a tiež štátny finančný príspevok na výstavbu bytových domov. Tento príspevok bol poskytovaný len do 85 m² úžitkovej plochy bytu alebo na výstavbu rodinného domu dlhodobým investičným úverom, pričom sa počítalo s majetkovou účasťou záujemcov o finančný príspevok v stavebnom bytovom družstve.²⁷

V 60. rokoch sa rozhodlo, že štát odbremení družstevná bytová výstavba, ktorá bola považovaná za najlepšiu možnosť riešenia bytovej krízy, ale najmä, presúvala bremeno zodpovednosti zo štátu na budúcich nájomníkov. Udialo sa tak podľa vládneho uznesenia č. 465/1964 zo dňa 26. augusta 1964. Otázka výstavby družstevných bytov bola politickou záležitosťou. Družstevné byty mali odbremeniť štátnu výstavbu, ktorá nedokázala uspokojiť masu žiadateľov. V roku 1961

²⁶ MORAVČÍKOVÁ, H. et al.: *Bratislava atlas sídlisk*, 341 s.

²⁷ LÉBL, František: *Vybrané kapitoly z historie bytového družstevnictví před 2. světovou válkou*. Praha : Družstevní asociace České republiky, 2006.

existovalo uznesenie Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska, podľa ktorého sa mali z poradovníka žiadateľov na štátne byty vyradiť obyvatelia, ktorí mali zároveň podané žiadosti na motorové vozidlá a tiež rodiny, v ktorých pracovali obidvaja manželia. Títo byty zo štátnej výstavby nemali dostať, lebo sa u nich predpokladala dostatočná finančná rezerva na zapojenie do družstevnej výstavby. Pre výstavbu družstevných bytov bolo potrebné, aby družstevníci zložili členský podiel do štátnej banky. Pre získanie ďalších členov boli zostavené agitačné dvojice, ktoré navštevovali tie rodiny, u ktorých bol predpoklad, že vstúpia do DBV. Propagácia bola založená najmä na bezúrokovej pôžičke poskytovanej priemyselným podnikom na členský podiel v družstve a na benefite, že pri zotrvaní v pracovnom pomere v odvetví palív, poľnohospodárstva, hutného priemyslu, energetiky, dopravy, stavebníctva a chémie 10 rokov (prípadne 12 rokov) a 15 rokov v podniku ostatných odvetví sa mu 90 % z pôžičky odpustí. Výstavbu rodinných domov svojpomocou zase zvýhodňovali poskytnutím úveru na stavebný materiál s úrokovou sadzbou 2,7 %.

Na dodržiavanie plánu družstevnej výstavby sa veľmi dbalo, keďže tam sa investormi stali budúci nájomcovia (cez členské príspevky) a nedodržiavanie plánov znižovalo politický efekt pri získavaní nových členov. Mestský národný výbor a Stavebné bytové družstvo občanov Banskej Štiavnice používali osvedčené formy *masovo-organizačno-politickej práce* a vysvetľovali význam družstevnej bytovej výstavby pre splnenie uznesenia XI. zjazdu KSČ o vyriešení bytového problému do roku 1970. Organizovali sa hovory s občanmi o výhodách a spôsobe zabezpečenia družstevnej bytovej výstavby.²⁸ Postupne sa družstevníctvo stávalo prevažujúcou formou výstavby (najmä v porovnaní s rokmi 1961 – 1965 kedy prevládali komunálne byty, t. j.

²⁸ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Vyhodnotenie priebehu družstevnej bytovej výstavby z 12. 4. 1965).

byty vo vlastníctve mesta/ obce). V rokoch 1966 – 1970 dosahuje družstevníctvo 56 % podiel na celkovej bytovej výstavbe.

V Banskej Štiavnici existovalo jedno družstvo – *Stavebné bytové družstvo občanov*, ktoré malo v roku 1964 96 členov a mesto sa snažilo tento počet zvýšiť, lebo malo v pláne v rámci družstevnej bytovej výstavby postaviť 120 bytov.²⁹ Tento cieľ sa im podarilo naplniť a v roku 1964 mali 124 členov.³⁰

Najmä začiatkom 60. rokov sa družstevná výstavba stretávala s problémami. Situáciu dobre ilustruje výstavba bytoviek typu Mikuláš (podľa atypických bytoviek v meste Liptovský Mikuláš, podľa ktorých sa štiavnické domy stavali) v sídlisku Pod Kalváriou (ulice Hviezdoslavova a Vajanského), ktoré sa začali stavať ako družstevné, ale neskôr sa na základe uznesenia vlády a štátneho plánovacieho úradu prestali dotovať. Vláda všetky netypizované stavby vyčlenila z družstevnej výstavby a zobrala im štátny príspevok. Celá výstavba mala pokračovať formou *individuálnej bytovej výstavby*. To si však museli družstevníci kupovať materiál za maloobchodné ceny a dokonca späťne vyrovnávať rozdiel za materiál, ktorý získali za veľkoobchodné ceny (išlo o 7 % rozdiel). Tým ich náklad na 1 b. j. činil 96 000 Kčs. Rozhodlo sa preto, že ich štátna banka nebude dotovať subvenciami, ale stavebnou pôžičkou. Keďže už tieto objekty boli rozostavané a ťažko bolo meniť podmienky za chodu, padlo rozhodnutie, že sa dostavajú ako družstevné a že družstevníci podpíšu prehlásenie, že po dostavaní ich prevezmú do súkromného vlastníctva.³¹ Napokon sa navrhlo, aby výstavbu Mikulášskeho typu prevzali miestne priemyselné podniky ako podnikovú výstavbu a aby následne družstevníkom preplatili vynaložené náklady.³² Do podnikovej bytovej výstavby boli prevzaté

²⁹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 9/1964 napísaný dňa 27. 8. 1964).

³⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 11/1964 napísaný dňa 22. 10. 1964).

³¹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Zápis č. 8/1961 napísaný dňa 28. júna 1961).

³² ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Zápis č. 5/1961 KP pri MsNV dňa 18. 4. 1961).

v novembri 1962 n. p. Rudné bane.³³ Podobne zareagovali i Štátne majetky Banská Štiavnica a n. p. Pleta.

Bytová výstavba prebiehala v meste Banská Štiavnica pomaly. Najčastejšie to bolo z dôvodu nedostatku pracovných síl (murárov a tesárov) i zlej organizácie práce. Často sa tiež spomínal nedostatok materiálu, najmä dreva, betónu (prefabrikátov) a železa a nedostatočná technická pripravenosť stavieb (projekčné chyby).

Pridelovanie bytov v meste Banská Štiavnica

Bytová politika mala z pohľadu socialistického štátu smerovať k odstráneniu bytovej núdze, ktorou podľa oficiálnych proklamácií najviac trpeli sociálne triedy s nízkymi príjmami. Verejné inštitúcie mali zabezpečovať rovnaký prístup k bývaniu pre všetkých. Byty nemali byť tovarom a v socialistickej spoločnosti sa s nimi nemalo obchodovať so ziskom. Uspokojovanie potrieb bývania patrilo medzi základné spoločenské úlohy štátu.³⁴

Nové bývanie bolo nedostatkovým tovarom a tak pochopiteľne boli častejšie uspokojované požiadavky žiadanejších občanov, v prípade Banskej Štiavnice napríklad baníkov, ako uprednostňovanej profesie. Do práce v miestnych podnikoch (n. p. Rudné Bane, n. p. Pleta, n. p. Kovohuty, v. p. Československý tabakový priemysel, v. p. Dužina) boli lákaní noví zamestnanci a vyriešenie otázky bývania bolo významným benefitom, ovplyvňujúcim ich rozhodnutie (náborové byty, podnikové byty): *„Som sa po vojne (základnej vojenskej službe – pozn. autorky) oženil a Rudné bane mali byty a ponúkali jednoizbový byt bez akýchkoľvek problémov novým zamestnancom. Bolo to nad Bielym domom, to sme vtedy nazývali Riaditeľstvo Rudných baní, tak za tým boli postavené takéto byty. Už prebiehala výstavba sídliska Drieňová, aj tam Rudné bane disponovali bytmi. Akonáhle sme si založili rodinu, okamžite sme dostali trojizbový byt. Nebol*

³³ Archív MsÚ Banská Štiavnica.

³⁴ MUSIL, J.: *Lidé a sídliště*, 333 s.

žiadny problém splácať tento byt (baník – lamač narodený v roku 1959).“ Alebo: „Byty sme im dávali, baníkom, napríklad na Drieňovej, tam sú rudnobanské byty. Robotník musel podpísať zmluvu na 10 rokov a technik myslím, že na 12 rokov, úradník na 15. Aj na Križovatke boli náborové byty, sme dostali myslím 11 bytov. Oni (novozískaní robotníci – pozn. autorky) tie byty dostali, ostatní platili 28 000, oni neplatili nič. Ale si ich ani nie všetci vážili, tie byty, tak zdevastovali niektoré tie byty, ako všade je, aj taký, aj taký. Dnes celkom slušne predávajú tie byty. Oni ich dostali, nie do prenájmu. Bolo napísané, že ich nemohli do 10 rokov predať (technická pracovníčka a vedúca pracovníčka narodená v roku 1933).“

Socialistická organizácia bytovej politiky potlačila úlohu ekonomického kapitálu ako zdroja pre zaistovanie bývania. Dá sa ale predpokladať, že namiesto ekonomického kapitálu (t. j. peňazí) sa pri vybavovaní nového bývania viac využíval politický (kontakty v komunistickej strane) a kultúrny kapitál (postavenie v lokálnej spoločnosti, potrebnosť).³⁵

Socialistická bytová politika chápala bývanie ako verejný statok, ktorý mal byť zabezpečovaný a garantovaný štátom. Distribúciu tohto statku reguloval štát prostredníctvom svojich inštitúcií, pričom kľúčovú úlohu zohrávali Mestské národné výbory a ich bytové komisie, ktoré zostavovali poradovníky žiadateľov. Vzhľadom na niekoľko paralelných kritérií pre určovanie poradia, pre neprehľadnosť rozhodovania i existenciu ďalších hospodárskych a politických tlakov nie je celkom jasné, ako rozdeľovanie prebiehalo.³⁶ V procese rozhodovania sa často stávalo, že bez bytu zostala ťažko chorá vdova s tuberkulózou zaradená do kategórie *Súrne prípady*, kým v kategórii *Ostatné prípady* boli v Banskej Štiavnici v rovnakom období (podľa zápisníc komisií MNV uchovaných v MV SR Štátnom archíve pobočky Banská Štiavnica) pridelené byty aj desiatke iných žiadateľov. Dnes

³⁵ ŠPAČEK, Ondřej: Distinction and Housing during the Late Socialist Society. In: *Distinkce a bydlení v pozdně socialistické společnosti*. vol. 4, 2014, s. 51-70.

³⁶ ŠPAČEK, O.: Distinction and Housing during the Late Socialist Society, s. 51-70.

máme problém s pochopením celého procesu a s identifikovaním všetkých faktorov, ktoré zavážili pri vyberaní z týchto dvoch skupín žiadateľov.

V Banskej Štiavnici mala pridelenie bytov na starosti Bytová komisia pri Mestskom národnom výbore. Schádzať sa mala aspoň raz do týždňa (ostatné komisie sa schádzali menej, minimálne raz do mesiaca). Okrem pridelenia bytov rozhodovala o výmene bytov, podnájmoch, vydávala rozkazy na vypratanie, rozhodovala o zlučovaní bytov alebo o ich využívaní na iné účely.³⁷ Podľa zachovaných zápisníc zo zasadnutí komisie o pridelenie mestského bytu žiadali najviac novomanželia, prisťahovalci za prácou v meste a tiež rodiny, v ktorých sa zvýšil počet rodinných príslušníkov. Mnoho žiadateľov vo svojich žiadostiach upozorňovalo na zlý stav aktuálne obývaného bytu. Žiadatelia uvádzajúci zdravotné dôvody prikladali lekárske správy, argumentovali najmä zlým zdravotným stavom detí (často uvádzali napríklad spomalený rast).³⁸

Na riešenie (i sprehľadnenie) náročnej bytovej otázky v meste bol v roku 1953 zavedený poradovník žiadostí (vypracovával sa polročne). Žiadosti mali vybavovať nasledovne: podľa zamestnania žiadateľa, počtu rodinných príslušníkov a podľa doby podania. Banskoštiavničania sa inšpirovali na celoštátnej porade bytových hospodárov vo februári 1953 v Prahe. V poradovníku osobitne figurovali tzv. súrne prípady (chorí, obyvatelia bytov zo zákazom bývania) a osobitne ostatné prípady (napríklad občania z asanovaných domov a iní, ktorých vysťahovať potrebovalo mesto). Vďaka poradovníku vieme, že napríklad v roku 1953 bolo podaných 139 žiadostí o byt a v rámci poradia bolo vybavených iba 39 žiadostí. Mimo oficiálneho poradovníka bolo pridelených ďalších 8 bytov. Mesto takto

³⁷ Otázkou zostáva sťahovanie nežiadúcich (napríklad politicky) vlastníkov domov, ktoré sa v zápisniciach komisií, ktoré som mala k dispozícii (bytovej, plánovacej, výstavby) nikde nespomína, tzv. Akcia B.

³⁸ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica zo zasadnutia plánovacej komisie z 28. 7. 1953).

uprednostnilo rodiny zo zhoreného domu a tiež vysťahovaných obyvateľov objektu, v ktorom plánovalo zriadiť Pioniersky dom. Medzi rokmi 1953 až 1958 bolo zaregistrovaných 311 žiadostí.³⁹ V roku 1957 MsNV disponovalo iba 30 bytmi zo štátnej investičnej výstavby pre tento rok a členom bytovej komisie i funkcionárom MsNV bolo jasné, že štátnou investičnou bytovou výstavbou pri jej kvótach i tempe výstavby nedokážu vyriešiť bytovú krízu. Podobná situácia bola v mnohých mestách a tak vláda pripravila nový bytový zákon, ktorým presunula riešenie bytovej otázky zo štátu na obyvateľov podporou individuálnej bytovej výstavby a družstevnej bytovej výstavby. Štát mal svoje byty prideľovať výlučne sociálne slabším rodinám (viacčlenné rodiny s nižšími finančnými príjmami).⁴⁰

Revízia poradovníka žiadostí sa prevádzala v roku 1958.⁴¹ V tomto roku boli vyradené neaktuálne žiadosti a v poradovníku zostalo 265 žiadostí. Najviac žiadostí si podali obyvatelia, ktorí byty nemali. Zvyšok takí, ktorí bývali v stiesnených podmienkach. Mestské byty boli pridelené 17 nájomcom (išlo o žiadosti vo verejnom záujme (obyvatelia dostali zákaz bývania vo svojich bytoch z dôvodu ohrozenia života alebo zo stavebného dôvodu) a podnikové 34 nájomcom.⁴² Mesto tak vyhovel iba malému množstvu žiadateľov. V roku 1962 bolo v zozname 316 žiadostí. Po procese preverovania bolo vybraných 35 uchádzačov, z ktorých bol zostavený poradovník na II. polrok 1962 a byt bol pridelený 9 nájomníkom. Ostatným byty neboli pridelené, aj keď tam boli uchádzači, ktorí byt nevyhnutne potrebovali zo zdravotných dôvodov alebo ľudia, ktorí obývali domy, ktoré si kúpili noví majitelia a tí ich nemohli kvôli nim užívať.⁴³

Počet žiadateľov narastal aj v ďalších rokoch. V roku 1964 už boli v platnosti nové bytové normy a bytová komisia rozhodovala v intenciách

³⁹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa o prideľovaní bytov z 24. 10. 1958).

⁴⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8.

⁴¹ Tabuľkový prehľad podaných žiadostí za roky 1953 – 1958 (zdroj: ŠA BB, p. ABŠ, RMNV).

⁴² ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa o prideľovaní bytov z 24. 10. 1958).

⁴³ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa o prideľovaní bytov zo dňa 26. 11. 1962).

vyhlášky č. 9/62 Zb. (*Vyhláška vedúceho Ústredného úradu pre veci národných výborov o úplnom znení zákona č. 67/1956 Zb. o hospodárení s bytmi*) a zákona č. 41/64 Zb. (*Zákon o hospodárení s bytmi*). Aj v tomto roku bolo v zozname mnoho viac uchádzačov, ako mesto dokázalo uspokojiť (454 žiadostí). Do poradovníka bolo vybraných 26 uchádzačov a v prvom polroku bolo vybavených 5 a v druhom polroku 9 uchádzačov.⁴⁴ Bohužiaľ ani desať rokov nato sa bytová otázka v meste Banská Štiavnica neupokojila. Bytová komisia aj v roku 1974 konštatuje neuspokojivú situáciu v miestnej bytovej výstavbe. V roku 1973 bolo do užívania daných 128 bytov, ale tento prírastok riešil iba urgentné prípady, zvyčajne tie rodiny, ktorým boli z dôvodu výstavby asanované domy.⁴⁵

Členovia bytovej komisie mali ťažkú úlohu objektívne rozhodovať o pridelovaní malého počtu bytov veľkému množstvu žiadateľov a to v malom meste, kde má každý na každého nejakú sociálnu väzbu. Nebolo nezvyčajné, že samotní členovia bytovej komisie boli zároveň žiadateľmi o mestské byty. Problémy však boli i v spôsobe pridelovania bytov. Na bytovú komisiu chodili sťažnosti. Občania sa sťažovali, že jej členovia pridelujú byty nespravodlivo a privilegujú niektorých žiadateľov. Členovia inej komisie, plánovacej, kriticky hodnotili, že nie sú uprednostňovaní „*prví budovatelia socialistického priemyslu – naši zlepšovatelia a úderníci.*“ Množiaci sa nespokojnosť občanov mesta napokon viedla k reorganizácii bytovej komisie a riešenie sporov delegovali na Radu Mestského národného výboru (vyhli sa tak tzv. ľudovým referentom, ktorí si vraj pri riešení sťažností presadzovali vlastné záujmy a snažili sa potierať autoritu členov bytovej komisie, prípadne im „*narúšať morálku*“).⁴⁶ Bytová komisia dostala príkaz schádzať sa raz týždenne. Najdôležitejším kritériom pri vybavovaní žiadostí bolo práve zamestnanie žiadateľa, na druhom mieste rodinná situácia, t. j. počet rodinných príslušníkov, ktorí spolu obývali byt

⁴⁴ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Zápis zo zasadnutia plánovacej komisie s komisiou finančnou z 9. 2. 1965).

⁴⁵ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápis č. 3/1974 zo zasadania komisií pri MsNV z 19. 3. 1974).

⁴⁶ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica zo zasadnutia plánovacej komisie 28. 7. 1953).

a v treťom rade sa zohľadňovala doba podania žiadosti.⁴⁷ Mesto si pre riešenie svojich plánov (problémov) vybavovalo žiadateľov mimo poradovníka. Takto sa k bytom dostávali obyvatelia, ktorých potrebovalo vysťahovať napríklad z dôvodu asanácie objektu, generálnej opravy objektu alebo zmeny funkcie objektu z obytnej na obchodnú alebo úradnú.

Sídlišká v Banskej Štiavnici

Pod Kalváriou

Sídliisko pod Kalváriou bolo v dobových dokumentoch vymedzované dolinou od Hájika k futbalovému ihrisku, hlavnou mestskou komunikáciou po železničnú stanicu, cestou do Banského Studenca po poľnohospodársky výrobný závod, pamiatkovo chráneným súborom Kalvárie a bolo súčasťou tretieho obytného okrsku. V tejto oblasti rátal s bytovou výstavbou už *Smerný územný plán mesta* z roku 1951, ktorý vnímal priestor pod Kalváriou a oblasť *Šindelberg* pod juhozápadnými svahmi Kalvárie (dnes penzión na Kopci) „ako dostatočne rozsiahly a pre stavebné účely na postavenie „nového mesta“ vďačný.“⁴⁸ Svahový priestor považoval za ideálny aj z bioklimatického hľadiska, pre dobré odvetrávanie, dostatočnú ochranu proti mrazu a bez umelého dymového zdroja. V Banskej Štiavnici sa pre potreby tvorby regulačného územného plánu uskutočnil fyzikálno-klimatický prieskum (ktorý previedol Josef Mrkos v rokoch 1947 – 1948).⁴⁹ Kalivoda práve sem orientoval nielen bytovú výstavbu, ale aj stavby občianskej vybavenosti ako kultúrny dom, športový areál, dom oddychu (hotel pre pútnikov na Kalváriu), detské jasle, obchodný dom, základnú školu, atď. a na južnom svahu Kalvárie v priestore dnešnej Drieňovej nemocnici a letisko.

⁴⁷ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7.

⁴⁸ KALIVODA, F.: *Banská Štiavnica buduje*, 65 s.

⁴⁹ KALIVODA, F.: *Banská Štiavnica buduje*, 65 s.

Zastavovací plán lokality Pod Kalváriou bol na základe prvého územného plánu schválený 27. augusta 1955 (stavebný obvod už 12. júla 1954). Plán výstavby projektoval *Štátny projekčný ústav pre výstavbu miest a dedín pobočka Zvolen* a generálnym investorom sa stala *Rada Krajského národného výboru* v Banskej Bystrici. Investorsky sa mali na výstavbe podieľať aj *n. p. Rudné bane*, *Výskumný lesnícky ústav*, *Stavebné bytové družstvo*, *Štátne majetky* a *n. p. Pleta*. V pláne nachádzame okrem nižšie opísaných bytoviek i bytové domy, ktoré neboli nikdy postavené (napríklad na Baníckej ulici ďalšie dve bytovky, nad kamenným múrom na Mládežníckej ulici ďalších päť bytoviek). Na sídlisku Pod Kalváriou pravdepodobne ako prví pristúpili k bytovej výstavbe dvaja investori: *Správa pre lesy a drevársky priemysel Rady Krajského národného výboru* (Lesnícka ulica) a *n. p. Rudné bane* (Banícka ulica) v rokoch 1955 a 1956.⁵⁰

Na sídlisku rozoznávame šesť ohnisk hromadnej bytovej výstavby, ktoré sú situované v oblasti dnešnej Lesníckej ulice, ulíc P. Jilemnického, Mládežníckej a Baníckej ulice.⁵¹ Staršie bytové domy typu T 13 (postavené medzi rokmi 1954 – 1959) tvoria zástavbu na uliciach Lesnícka, Mládežnícka, Jilemnického a Banícka. Postavené boli tradičnou technológiou z tehly a boli nízke, mali dve až tri poschodia. Zastrešené boli valbovou strechou pôvodne pokrytou škridlou, ktorú neskôr nahradil plech. Bytovky nemali výťahy, len schodiská. V domoch bolo zvyčajne 6 bytových jednotiek (jeden, dvoj a trojizbových). Byty mali menšie okná (prevažne dvojkrídlové), niektoré izby mali balkóny.

Novšie bytové domy boli postavené na ulici Hviezdoslavova a Vajanského. Najnovšia panelová výstavba TO 6 B z konca 60. rokov a zo 70. rokov sa dotkla ulíc Mierovej, Poľnohospodárskej a SNP. Všetky ohniská výstavby (okrem ulice SNP) boli prepojené hlavnou cestou, z ktorej idú menšie prístupové cesty k jednotlivým objektom. Sídlisko Pod Kalváriou bolo vybudované v kontakte s prírodou. Špecializované

⁵⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Vyhodnotenie plnenia akčného programového plánu za II. volebné obdobie, 5. 12. 1958).

⁵¹ Archív MsÚ Banská Štiavnica.

oddychové zóny pre rodiny s deťmi absentujú, v blízkosti bytoviek neboli budované detské ihriská ani športoviská. Nachádzame skôr murované lavičky, sušiaky na bielizeň alebo prašiaky. Jednotlivé bytové domy sú často od ostatných oddelené plotom, niekedy aj so železnou brámkou. Keďže domy postavené v 50. rokoch nemali ústredné kúrenie a jednotlivé miestnosti sa vykurovali pecami na pevné palivo, podnes nachádzame v blízkosti domov uskladnené drevo na zimu.

Súčasťou občianskej vybavenosti tejto časti mesta, ktorú vzhľadom na roztrúsené ohniská bytovej výstavby nemôžeme vnímať homogénne, bol obchod s potravinami, pohostinstvo, policajná stanica, murované garáže (Jilemnického ulica, Vajanského ulica, ulica Pod Kalváriou) a športový štadión. Ďalšie obchody boli v priestore tzv. starého ihriska (Mládežnícka ulica), kde sa nachádzali i mestské kúpele. Na Mierovej ulici bola vybudovaná materská škôlka (v 90. rokoch 20. storočia) a na Mládežníckej ulici internát.

Oblasť pod Kalváriou vďaka výstavbe v 50. až 70. rokoch 20. storočia dosiahla charakter sídliskovej zástavby a v 70. rokoch sa akcentovala investícia do cestnej a parkovej úpravy. Predbežný návrh *Smerného územného plánu Banskej Štiavnice* z roku 1974 potvrdil územie Pod Kalváriou ako obytnú zónu. *URBION Banská Bystrica* spracoval *Štúdiu podrobného územného plánu*, ktorá mala ukázať maximálne možnosti zástavby na tomto území. Táto štúdia sem umiestňuje 3726 bytov do roku 2000 (podľa údajov z roku 1968 bolo v tomto okrsku 617 bytov a 2188 obyvateľov). Na základe štúdie bol spracovaný program výstavby podľa požiadavky *Stavoprojektu* na počet bytov potrebných v meste podľa šiesteho päťročného plánu (t. j. 1300 b. j.). Podmienkou výstavby bolo vybudovanie cesty Hájik – Pleta.⁵² Priestor mal obsahovať kompletnú občiansku vybavenosť, pod ktorou sa myslelo zdravotnícke zariadenie, kino, obchody, služby.

⁵² ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa k územnému plánu zóny a programu výstavby pre územný projekt zóny Pod Kalváriou zo dňa 13. 5. 1974).

Vlastné plány výstavby v tejto lokalite mali i Rudné bane, ktoré plánovali v rokoch 1975 – 1979 vybudovať tri päťposchodové panelové domy s 8 bytovými jednotkami (spolu 24 bytov), výstavba sa však nerealizovala. Medzi rokmi 1970 – 1985 sa rávalo s výstavbou 63 bytov a v druhej etape výstavby medzi rokmi 1986 – 2000 765 bytov, čo by bolo najviac na území mesta.⁵³

Sídlisko Juh

V prvom územnom pláne mesta sa s Dolnou ulicou rávalo ako s priestorom určeným výlučne na priemyselné účely, ktoré autor F. Kalivoda odvodzoval z blízkosti priemyselných podnikov – ČSTP, n. p. Pleta, Preglejky v. p. a n. p. Rudné bane. Existujúce staré banícke a remeselnícke domy vnímal ako urbanisticky nehodnotné. Preto ich vylúčil z reparácií a odsúdil k pozvoľnému zániku. Podľa neho ľudia na bývanie lákali najmä slnkom zaliate južné svahy okolo Starého mesta, Kalvárie a Štefultova.⁵⁴ Napriek tomu sa v roku 1955 realizovala hromadná bytová výstavba aj v oblasti Križovatky (zaradená už v prvom Akčnom pláne mesta z rokov 1954 – 1956). Výstavba trojposchodovej 36 bytovky⁵⁵ typu T 13 sa napokon presunula do ďalšieho akčného plánu (1956 – 1960) a dnes stojí po pravej strane cesty.⁵⁶ Investorom bolo mesto. Išlo o tehlovú stavbu spojených bytových domov s valbovou strechou s komínmi.

Odovzdávanie bytovky zachytené v dokumentácii približuje problémy, s ktorými sa hromadná bytová výstavba borila. Sťažnosti sa týkali nedokončených suterénnych miestností, zlej izolácie, nekvalitných omietok, absencie tretieho plynového kotla na

⁵³ MANÍK, V.: *Územný plán sídelného útvaru Banská Štiavnica*.

⁵⁴ KALIVODA, F.: *Banská Štiavnica buduje*, 65 s.

⁵⁵ Križovatka č. 920/20, 920/21, 920/22, 920/23, 920/24.

⁵⁶ Dom má 5 vchodov, menšie dvojkrídlové okná, bez balkónov. Pred domom sú predzáhradky s kvetinovou výsadbou. Oplotené vyšším plotom s bráničkami.

vykurovanie,⁵⁷ nekvalitného prevedenia skriň v bytoch, kľučiek, okien. Pri sťahovaní nájomníkov sa ukázali aj zásadné problémy pri elektrickom osvetlení, keďže projektová dokumentácia neuvažovala o káblovej prípojke. Nespokojnosť nových nájomníkov mesto napokon vyriešilo tým, že elektrinu potiahli vonkajším káblovým vedením. Napriek tomu podľa vyjadrení zachytených v zápisniciach bola táto stavba považovaná za kvalitnejšiu ako boli stavby iných investorov (miestnych podnikov) dané do užívania v tomto roku.⁵⁸

Stavba mala byť dokončená 30. júna 1958, avšak ešte v októbri neboli zrealizované terénne úpravy okolo bytovky, oplotenie, dvorové dlažby, omietnutie oporného múru, brizolitová omietka na fasáde a neboli odstránené kolaudačné chyby v interiéri a najmä zásadný problém – odvodnenie kotolne.⁵⁹ Napokon sa ukončenie prác presunulo na 30. október 1958 a posledným uchovaným termínom ukončenia stavby *Stavebnou správou Pozemných stavieb* bol 15. november 1958. Dodávateľ nedodržanie termínov zdôvodňoval nedostatkom materiálu (hlavne cementu) a pracovných síl.⁶⁰

O väčšej výstavbe v oblasti Dolnej ulice a Križovatky sa rozhodlo v 60. rokoch 20. storočia, keď bolo Mesto Banská Štiavnica vyzvané, aby Okresnému národnému výboru a Krajskému národnému výboru predložilo aktuálny územný plán. Plánovacia komisia sa rozhodla novú panelovú výstavbu situovať najmä v dolnej časti mesta. Priklonili sa k vízií, ktorú spracovala *Katedra urbanizmu Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave* (a odklonili sa od koncepcie F. Kalivodu). Upozorňovali však, že výstavba v Banskej Štiavnici bude drahá, najmä z dôvodu náročných zemných úprav. Práve oblasť Dolnej

⁵⁷ „...120 b. j. je panelák typu MS-11. Problémy s vykurovaním. Investičná úloha uvažovala s rekonštrukciou kotolne pozostávajúcej z osadenia troch kotlov typu Slatina 135 na miesto existujúcich dvoch, typu Praga P- 100 a jedného typu Roučka 60. Osadením troch kotlov 135 by malo byť zabezpečené teplo pre I. i II. etapu výstavby.“ (ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9, Zápis č. 9/1964 zo dňa 27. 8. 1964).

⁵⁸ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Zápisnica zo schôdzky konanej dňa 18. 12. 1957).

⁵⁹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa o priebehu prác na 36 bytových jednotkách z 23. 10. 1958).

⁶⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Zápisnica napísaná dňa 25. 10. 1958).

ulice smerom na Pátrovské (dnes časť sídliska Drieňová) považovali za najmenej náročnú na terénne úpravy a preto tam situovali najväčší objem výstavby. Investície v oblasti Dolnej ulice boli výhodné aj vďaka tomu, že bola situovaná mimo pamiatkovo chránenej časti mesta a popritom nebola príliš vzdialená od centra. Dnes je výstavba vežových panelových stavieb s rovnými strechami vnímaná z pamiatkového hľadiska negatívne. Pamiatkari poukazujú najmä na fakt, že paneláky vyrástli pozdĺž významného vstupu do mesta a kazia prvý dojem návštevníkov.⁶¹

Mesto začalo priestor pripravovať v roku 1960 (intenzívna výstavba prebiehala do roku 1976).⁶² Sídlisko malo byť štandardne občiansky vybavené. Mali tam byť jasle a materská škôlka,⁶³ základná škola,⁶⁴ výmenníková stanica,⁶⁵ kultúrny a osvetový dom Pleta (situovaný pri n. p. Pleta, dnes nazývaný Barbora s rôznymi prevádzkami a krčmou), garáže, pracovňa pre 500 bytov, internát Pleta pre 225 osôb, 100 posteľový hotel,⁶⁶ kaviareň a reštaurácia (dnešný Ametyst), nákupné stredisko dostavané v roku 1976 a autobusová stanica.⁶⁷ Vybudované boli tiež cesty, jednou sa cez Zvonový vršok dalo dostať k športovému štadiónu a druhá viedla na novú železničnú stanicu.

Budovaniu predchádzali asanácie starých baníckych, remeselníckych a obchodníckych domov (zavŕšené novým územným plánom z roku 1978) i urbanizácia vo forme novej cesty, autobusovej stanice, ale aj veľkej priemyselnej prevádzky – závodu Pleta a ďalších

⁶¹ KLAKOVÁ, O. – CHOVANOVÁ, I.: *Banská Štiavnica, kultúrno-historické hodnoty sídla*, 60 s.

⁶² Prvá výstavba sa mala začať realizovať v priestore závodu Erika (24 b. j.). Mesto muselo pripraviť vyvlastnenie nehnuteľností a následnú asanáciu rodinných domov. Náhradné bývanie potrebovali tri rodiny. Výstavba sa mala začať v októbri 1961 a v septembri 1962 skončiť.

⁶³ Staršia materská škôlka bola postavená v objekte pri ceste 916/13.

⁶⁴ Postavená v neďalekom priestore starej železničnej stanice v roku 1962.

⁶⁵ Postavená do roku 1968.

⁶⁶ Neskôr už len 50 posteľový, ktorého výstavba sa však neuskutočnila.

⁶⁷ ŠA BB, p. ABS, RMNV, K 9 (Zápis č. 6/1970 zo dňa 12. 6. 1970: „Objekt hotela a nákupného strediska v dolnej časti mesta projektovateľ PÚP vypracovaný KPÚ Banská Bystrica, súdruh Ing. arch. Zítka“).

nových funkčných objektov (obchody a služby). Tlačilo sa najmä na asanácie objektov pred ČSTP, kde sa malo vytvoriť ďalšie námestie.

Asanáciám predchádzal proces vyvlastňovania. Vlastníkom rodinných domov, ktoré mali byť asanované, bol najprv ponúknutý odpredaj mestu a náhradné ubytovanie. Keďže mesto nemalo dostatočné kapacity štátnych bytov, majiteľom boli vyplatené peniaze, ktoré však museli investovať do bývania, najmä do členského príspevku družstvu. Ak sa majiteľovi domu zdala ponuka mesta nízka a nechcel pristúpiť k dohode, mesto začalo vo verejnom záujme proces vyvlastnenia. Na príklade výstavby detských jasí a materskej škôlky v oblasti Križovatky v roku 1964 vidíme, že išlo o pomerne rýchly proces. Majitelia domov boli so situáciou oboznámení v júli 1964, keď boli predvolaní na Komisiu výstavby. Komisia si vypočula ich stanoviská a všetky námietky odporučila smerovať zadávateľovi stavby – *Krajskému projektovému útvaru*. Ten zorganizoval 25. augusta výrobnú poradu vo Zvolene, kde jeho zástupcovia vysvetľovali situáciu a kde mali vlastníci priestor na námietky. Tejto porady sa však podľa zachovanej dokumentácie zúčastnil iba jeden z dotknutých občanov Ján Maruniak s manželkou (ostatní vlastníci: František Beňovský, Jozef Bančiak, Gašpar Chrenovský a ?. Longauer sa porady nezúčastnili). Ich neprítomnosť považoval *Krajský projektový útvár* za vyjadrenie súhlasu s postupom štátu. V takomto duchu bola spísaná i zápisnica zo spomínanej porady (27. augusta).⁶⁸ Len dva mesiace teda trvalo štátu vyriešiť problém s pôvodnými vlastníkmi. Možno skôr ako férovú ponuku využil ich neschopnosť verejne vystupovať, argumentovať pred odborníkmi, či ich strach z boja proti „verejnému záujmu“ (t. j. proti štátu).

Sídlisko rozkladajúce sa v oblasti Dolnej ulice a Križovatky nieslo v dobových dokumentoch názov JUH a nižšie vymenované stavby mali byť realizované v piatich etapách: 3 objekty typu MS 11 s

⁶⁸ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 9/1964 z 27. 8. 1964).

počtom bytov 120 (postavené medzi rokmi 1964 – 1968), 3 objekty MS 5 s počtom bytov 150, 3 objekty typu TO 68 s počtom bytov 112 a jeden objekt TO 68 riešený ako Slobodáreň s počtom bytov 48. 4 objekty typu TO 8 B s počtom bytov 128, 1 objekt typu TO 3 B s 24 bytmi, 1 objekt typu T 13 s počtom bytov 12 (spolu 551 bytových jednotiek).

Výstavba panelákov sa začala v roku 1964 tromi desaťposchodovými bodovými vežovými domami typu MS – 11,⁶⁹ ktoré boli odovzdané medzi rokmi 1965 - 1968. Investorom stavby sa stal *Krajský investorský útvar Banská Bystrica* a priamym investorom aj *Rudné bane, n. p.* Ako zodpovedný architekt bol v dokumentácii vedený Ing. arch. Vladimír Zítka. Priestor mal vybudovanú základnú infraštruktúru ako kanalizačnú sieť, vodovodnú sieť, trafostanicu, verejné osvetlenie a na rekonštrukciu sa pripravovala kotolňa ČSTP, ktorá mala zásobovať teplom 300 až 400 bytov.⁷⁰ V rokoch 1971 – 1975 malo byť na sídlisku postavených ďalších 140 bytov.⁷¹ Prvých sedem štvorposchodových bytových domov typu T 06 B bolo odovzdaných v rokoch 1973 – 1974. Tiahli sa po ľavej strane Dolnej ulice.⁷² V roku 1973 – 1974 bolo odovzdaných ďalších 56 priestranných svetlých bytov v siedmich domoch typu TO 6 B. Ďalších 56 bytov z rovnakého obdobia bolo vybudovaných na ulici Krížovatka v piatich štvorposchodových bytových domoch po pravej strane cesty. Rovnako išlo o radovú zástavbu, ktorá je i dnes v Banskej Štiavnici považovaná za najkrajšie panelákové bývanie nie tak pre svoju polohu, ako pre rozlohu a vnútorné členenie bytov (spolu s rovnakými bytmi na Sojčom vrchu).

Na tieto paneláky nadväzovali tri identické spojené štvorposchodové panelové bytové domy T 06 B na Ulici 1. mája.⁷³ Spolu 24 bytových jednotiek, ktoré odovzdali do užívania v roku 1980.

⁶⁹ 3 x 40 b. j., spolu 120 b. j.

⁷⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 7/1967 zo 14. 7. 1967).

⁷¹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Zápisnica z 29. 10. 1974).

⁷² Č. domov: 898/19, 898/20, 898/21 a 899/22, 899/23, 899/24, 899/25.

⁷³ Č. domov: 1164/1, 1164/2, 1164/3.

Stavebne odlišný bol päťposchodový panelový dom na rovnakej ulici,⁷⁴ pravdepodobne obsahujúci 20 bytov postavených okolo roku 1978. Objekt na Sojčom vrchu tvoril obytný celok s dvomi ďalšími päťposchodovými panelovými domami (spolu 20 bytov) stavebne odlišne riešenými (mali predsunuté balkóny). Najdlhším bytovým domom na Križovatke bola tzv. 120 bytovka.⁷⁵ Išlo o klasický osemposchodový panelák T 06 B s rovnou strechou. Neďaleko bol postavený osemposchodový pletársky internát podľa dobových plánov pre 225 učňov a učníc národného podniku Pleta.

Stará železničná stanica

Neďaleko sídliska Juh sa na tzv. Špitálskej lúke rozprestiera areál bývalej železničnej stanice, ktorá bola otvorená v roku 1873 a prevádzkovaná do roku 1949, keď bola v rámci modernizácie prestavaná na normálny rozchod, pretrasovaná a nová staničná budova (tzv. Trate mládeže) už bola postavená inde. V prvej polovici 20. storočia bola v tejto oblasti postavená robotnícka kolónia textilného závodu (Ul. Krasku), typizované rodinné domy tvoria zaujímavú ulicovú zástavbu podnes.

V tejto časti mesta boli podľa územného plánu pozemky určené na individuálnu bytovú výstavbu. Prvé bytové domy hromadnej bytovej výstavby staval medzi rokmi 1954 – 1955 ako podnikové výrobný podnik Dužina a v roku 1958 i n. p. Pleta.⁷⁶ Stavebný obvod bol určený rozhodnutím *Odboru výstavby a vodného hospodárstva Rady Krajského národného výboru* v Banskej Bystrici neskôr, 4. mája 1959. Súčasťou výstavby boli aj garáže a od roku 1962 základná škola pre celé sídlisko Juh.

⁷⁴ Č. domu: 1169/11.

⁷⁵ Č. domov: 913/6, 913/7, 913/8, 913/9, 913/10), 5 vchodov s 24 b. j.

⁷⁶ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Správa o plnení akčného programového plánu mesta B. Štiavnica, nedatovaná).

Hromadná bytová výstavba bola v oblasti starej stanice situovaná iba na jednej ulici a pre nízky počet bytových jednotiek ju nemôžeme vnímať ako sídlisko. Nachádza sa tu šesť tehlových bytových domov typu T 13.⁷⁷ V tesnej blízkosti tohto bytového súboru sa nachádza n. p. Pleta a keďže ide o oblasť neďaleko sídliska Juh, nemala mať vlastnú občiansku vybavenosť, ale obyvateľom mali slúžiť obchody a zariadenia postavené pre toto sídlisko.

Povrazník

Povrazník je časťou mesta, v ktorej podnes prevažujú väčšie i menšie priemyselné prevádzky a individuálna bytová výstavba. Bývanie v blízkosti priemyselných pracovísk bolo v minulosti bežné a aj v oblasti Povrazníka stála robotnícka kolónia (radová zástavba malých bytových jednotiek) postavená v blízkosti hutníckych závodov – bývalej Hornej a Dolnej hutý⁷⁸ začiatkom 20. storočia. Viac informácií o robotníckej kolónii nemáme, lebo sa tejto téme v minulosti nik detailnejšie nevenoval. Patril k okrsku č. VI., ktorý bol situovaný južne od mesta a navrhovaný najmä ako areál priemyslu (spolu so železničnou stanicou, hutou, Mária šachtou a František šachtou). Napriek tomu, boli aj v tejto lokalite postavené bytovky. Ako konštatuje územný plán mesta Banská Štiavnica z roku 1975, bytové domy tu nemali byť postavené, keďže táto časť mesta nebola vhodná na bytovú výstavbu.⁷⁹

Prvú bytovú výstavbu realizovali dva národné podniky. Kovohuty, n. p., ktorý postavil medzi rokmi 1954 – 1955 22 bytov a n. p. Rudné bane, ktorý realizoval výstavbu v roku 1958.⁸⁰ Dva osemposchodové panelové vežové bytové domy s veľkými oknami

⁷⁷ Ul. P. Dobšinského 966/11 (do užívania v roku 1955), 967/12 (1959), 968/13 (1958), 969/14, 970/15 (1960), 971/16, 4 x 4 a 2 x 6 b. j.).

⁷⁸ Horná huta prebudovaná na robotnícku kolóniu okolo roku 1902 (LICHNER, Marián et al.: *Banská Štiavnica – svedectvo času*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2002, s. 256. ISBN 80-968547-8-X).

⁷⁹ MANÍK, V.: *Územný plán sídelného útvaru Banská Štiavnica*.

⁸⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 7 (Správa o plnení akčného programového plánu mesta B. Štiavnica, nedatovaná).

a predsunutými balkónmi boli postavené na Budovateľskej ulici.⁸¹ Posledné ohnisko hromadnej bytovej výstavby v tejto časti mesta bolo na ulici V. Klementisa,⁸² kde boli postavené dve panelové stavby T 06 B vedľa seba. Jednou bol osemposchodový vežiak, pôvodne „robotnícky hotel“, t. j. ubytovňa. Hneď vedľa druhý päťposchodový panelák s rovnou asfaltovanou strechou.

V oblasti Povrazníka nebola vybudovaná občianska vybavenosť. Nachádzame tu banské učilište na Špitálskej ulici, neskôr budova slúžila *Okresnému ústavu národného zdravia*. Na ulici J. Horáka bola realizovaná výstavba montovaných rodinných domov tzv. Drevená dedina (žarnovické domky, fínske domky postavené z drevotriesky). Výber staveniska bol realizovaný v roku 1966. Pôvodne sa plánovala výstavba 21 domov, dokončených však bolo iba 17.⁸³ Výstavbu na Mária šachte vykonával *Pamiatkostav Žilina* a mesto ich stavalo pre rodiny, ktoré plánovalo pre generálne opravy vysťahovať z historických budov.⁸⁴ Viacero štátnych domov na tejto ulici bolo pridelených zamestnancom *Okresného ústavu národného zdravia* (miestnym doktorom).⁸⁵

Sídliisko Drieňová

Najväčšie štiavnické sídlisko sa volá Drieňová. Umiestnené je v Okrsku č. 5 v rámci rozdelenia obytného územia v katastri mesta. Obvod bol situovaný juhovýchodne od historického jadra a ohraničený individuálnou bytovou výstavbou pod Kalváriou, terénnym zrázom kameňolomu, športovým areálom, krajom cintorína, závodom Pleta, Špitálkou, cestou na Banský Studenec a poľnou cestou smerom ku Kalvárii. Stavenisko Drieňová sa vybralo z viacerých dôvodov. Zavážilo najmä, že nebolo poddolované, stálo mimo pamiatkovej zóny,

⁸¹ Č. domov: 1336/14, 1335/13.

⁸² Č. domov: 1285/8 a 1284/7.

⁸³ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 10/1969 z 10. 10. 1969).

⁸⁴ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9, (Zápis č. 11/1967 z 10. 11. 1967).

⁸⁵ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 9/1970 zo 4. 9. 1970).

nespadalo pod legislatívu v rámci ochrany prírody a priestor nevykazoval žiadne klimatické, hygienické a technické problémy.

Pôvodný Urbanistický návrh v tomto okrsku projektoval *Stavoprojekt Banská Bystrica ateliér Zvolen* – Ing. arch. Hajdu (aj keď sa s bývaním na tejto strane Kalvárie rátalo už v prvom územnom pláne F. Kalivodu). Investorom bol Okresný národný výbor Žiar nad Hronom a pôvodný projekt vznikol v júni 1976. Sídliisko bolo rozdelené na tri obytné celky označené písmenami A, B, C. Celok A (pôvodne 526 bytov, vybudovaných bolo 498), ktorý sa začal stavať ako prvý, sa rozprestieral na západnej strane hlavnej cestnej komunikácie a zahŕňal dnešné ulice Učiteľská, Bratská, Energetikov a časť ulice Svobodu. Do Celku B patrili ulice Pátrovská, Dr. Straku a Svobodu a tiež bol dostavaný. Celok C mal nadväzovať na celok B a nikdy dostavaný nebol (postavené boli iba dva objekty na ulici Dr. Straku). Podľa pôvodných vlastníkov bytov z radov miestnych priemyselných podnikov (všetkých sa nepodarilo identifikovať) môžeme konštatovať, že najviac bytov patrilo dominantným zamestnávateľom – n. p. Rudné bane (216) a n. p. Pleta (112). Rudným baniam patrili celé bytové domy, jeden na ulici Učiteľská (42 bytov) a jeden na ulici Armádneho generála L. Svobodu (84 bytov).

Okrem panelovej výstavby sa v jednotlivých obytných celkoch rátalo s objektami občianskej vybavenosti. Postaviť sa mala základná škola pre 500 žiakov (realizované), jasle pre 35 detí, materská škola pre takmer 200 detí (oboje realizované), kultúrno – spoločenský objekt v blízkosti dnešnej kotolne (nerealizované), reštaurácia (nerealizované), garáže (realizované), dve predajne (realizované), osobitná škola (nerealizované), nemocnica s poliklinikou (postavila sa na okraji sídliska s potenciálom ďalšieho rozšírenia), viaceré telovýchovné zariadenia v blízkosti základnej školy (tenisové kurty, priestor na hod diskom, kladivom – čiastočne realizované) i ihriská.⁸⁶

⁸⁶ Archív MsÚ Banská Štiavnica.

Drieňová bola pôvodne projektovaná veľkoryso, skutočná výstavba nekopírovala pôvodné plány. V rámci revízie pôvodného urbanistického konceptu sa znížila podlažnosť vybraných obytných domov a chýbajúce byty sa postavili v samostatných bytovkách. Tiež sa menili typy stavieb podľa aktuálneho katalógu. Spôsob zástavby sídliska bol voľnejší, rešpektujúci členitý terén. Hladina zástavby sa postupne znižovala smerom k individuálnej bytovej výstavbe pod Kalváriou. Na území sa malo vybudovať 1226 bytových jednotiek v technológii P 1 – 15/BA pórobetónový variant pre 5 až 8 poschodové budovy.⁸⁷

Prvé panelové domy sa na sídlisku začali budovať v roku 1978 a dostávali sa v roku 1982. Boli to paneláky, ktoré dnes stoja na Učiteľskej ulici. Podľa zachovaného kolaudačného rozhodnutia bolo do roku 1988 vybudovaných 9 panelových objektov. Boli to domy na ľavej strane sídliska (ulice Učiteľská, Bratská, Energetikov i časť L. Svobodu), spolu 498 bytových jednotiek.⁸⁸

Byty na Drieňovej boli svetlejšie a priestrannejšie ako tie v starých tehlových bytovkách, ich kvalita z hľadiska stavebného však zaostávala. Najčastejšie technické problémy, s ktorými sa borili noví nájomníci boli okná, ktoré sa nedali uzatvoriť alebo naopak otvárať, absentovali izolácie okolo okien a parapetných dosiek, cez ktoré fúkalo a stávalo sa, že medzi panelom a oknom bola „fúga“ do ktorej sa dala strčiť ruka. Omietky na stenách nahrádzali tapety, ktoré sa lepili priamo na panel. Tapety boli nalepené aj na stropoch miestností. Dvere boli zavesené na nekvalitných zárubniach, do vrchných bytov často zatekalo cez nekvalitne urobenú asfaltovú strechu. V bytoch boli malé kuchyne s kuchynskou linkou a minimalistické sociálne zázemie.

⁸⁷ Archív MsÚ Banská Štiavnica.

⁸⁸ Archív MsÚ Banská Štiavnica.

Individuálna bytová výstavba

Bytovú krízu v meste mala okrem hromadnej bytovej výstavby vyriešiť i podpora individuálnej bytovej výstavby. V rámci územného plánu mesta boli na individuálnu bytovú výstavbu vyčlenené stavebné obvody. Pozemky na výstavbou rodinných domov boli situované na Hájiku, pod Kalváriou, na Špitálke, na Povrazníku, v časti Horná Huta, ale aj v častiach mesta Štefultov a Horná Roveň. Napríklad v roku 1964 boli vymedzené stavebné obvody vo Farskej záhrade pod Kalváriou v počte 30+5 parciel a tiež v oblasti Hornej Huty, na Starej železničnej stanici a Pod Pálkovou, kde boli vyčlenené tri parcely.⁸⁹

Mestá i obce mali kvóty na výstavbu rodinných domov, na ktoré bolo naviazané poskytovanie pôžičiek a centrálné plánovanie stavebného materiálu. Mesto vydávalo od 10 po 20 stavebných povolení na novostavby ročne. Individuálni stavebníci sa tiež uchádzali o povolenia na rekonštrukciu starých domov, výstavbu garáží a rekreačných chatiek pri okolitých tajchoch. Žiadosti posudzovala Komisia výstavby, ktorá mala približne 8 členov a schádzala sa raz za mesiac.

Väčšina domov sa stavala svojpomocne (až 98 %, prípadne s pomocou kolegov z práce napríklad aj v rámci činnosti Brigád socialistickej práce), z tradičných materiálov a tradičnou technológiou. Mestský národný výbor apeloval na stavebníkov, aby viac využívali moderné postupy výstavby (propagoval tzv. montované domy), aby sa odklonili od tradičných stavieb a stavali rýchlejšie a lacnejšie. Montovanou technológiou boli postavené rodinné domy na ulici Jozefa Horáka. Kolóniu „drevená dedina“ tvorila zástavba rodinných montovaných domov typu *okál ľudovo označovaných finske domky*. Okále (drevotrieskové montované domy oplášťované azbesto-cementovými doskami, dnes kritikmi považované za zdraviu škodlivé kvôli uvoľňujúcemu sa jedovatému formaldehydu, ktorý obsahovalo lepidlové spojivo drevotrieskových stien) si baníci stavali aj v lokalite Pod Kalváriou: „Mestom boli určené lokality, mohli sme si vybrať z troch

⁸⁹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 12/1964 z 11. 11. 1964).

lokalít, okrem tejto (Pod Kalváriou) bola ešte lokalita nad Drieňovou – nad súčasnou nemocnicou. Ale my sme rozhodli Pod Kalváriou, tam bolo štyri - päť parciel a z nich sme si jednu zakúpili. Náklady na kúpu pozemku boli smiešne, myslím, že niečo cez dve koruny za meter štvorcový. V porovnaní s dneškom... (baník – lamač narodený v roku 1959).“

Na „*Hovoroch s občanmi*“ vedúci odboru A. Peierberger zdôrazňoval využívanie miestnych zdrojov – tufových kvádrov, štrku a piesku z miestnych kameňolomov. Individuálni stavebníci to ale nemali ľahké. Borili sa najmä s nedostatkom materiálu (cementu, reziva), ktorí chýbal aj pri masovej výstavbe. Odbor výstavby Mestského národného výboru zabezpečoval stavebný materiál cez Jednotu Nová Baňa – predajňu stavebníci. Čakalo sa na spustenie novej cementárne v Slovenskej Lupči.⁹⁰ Otázka materiálovej základne bola „*kapitolou plnou bolesti*“ aj v ďalších desaťročiach. Aspoň tak ju vnímal a menoval aj predseda komisie výstavby v 70. rokoch. V stavebníctve zameranom na hromadnú výstavbu sa s kapacitou pre súkromníkov nerátalo. Absencia prístupových ciest, vody, kanalizácie, elektriny zdražovala stavebníkom stavby o 25 až 30 %. Preto zabezpečoval Odbor výstavby Okresného národného výboru i tzv. cenové vyrovnanie, nakoľko stavebné materiály draželi o 30 – 40 %. Odbor poskytoval i odmeny za včasné ukončenie stavby vo výške 4000 Kčs, ak stavebník dokončil stavbu do 36 mesiacov.⁹¹ Stavby meškali aj z ďalších dôvodov. Často sa spomínala absencia financií, pracovných síl (napr. murárov, tesárov), ale aj nevybudovanie infraštruktúry (rozvodov vody, elektriny, kanalizácie) a prístupových ciest.

Stavebníci v snahe získať všetky bonusy zháňali materiál mimo mesta a to zase znamenalo zabezpečenie dopravy. S dopravou pri zamestnancoch miestnych podnikov zvyčajne pomohol zamestnávateľ, ale aj tam bol tlačienica. Horšie to mali ostatní stavebníci, ktorých potreby uspokojovali podniky až ako posledné. Komisia výstavby si

⁹⁰ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 8 (Správa o individuálnej bytovej výstavbe z 3. 12. 1958).

⁹¹ ŠA BB, p. ABŠ, RMNV, K 9 (Zápis č. 3/1970 z 13. 3. 1970).

predvolávala stavebníkov, ktorí nedodržali čas ukončenia stavby a tým, ktorí by nedostatočne odôvodnili meškanie, hrozilo aj odobratie stavebného povolenia.

Zamestnanci priemyselných podnikov mali možnosť výhodnej pôžičky od závodu. Podnik poskytoval bezúročné návratné i nenávratné pôžičky na družstevnú výstavbu, pri individuálnej svojpomocnej výstavbe rodinných domov poskytoval aj materiálnu výpomoc. Napríklad v rokoch 1972 – 1975 udelil národný podnik Rudné bane pôžičky až 160 pracovníkom (banskobystrické riaditeľstvo) v celkovej výške 1 906 000 Kčs:⁹² *„Zamestnávateľ nám prispel, bola tam mladomanželská pôžička, aj bezúročná a dokonca i nenávratná pôžička. Myslím, že tú nenávratnú 70 000 poskytoval zamestnávateľ Rudné Bane, vtedy sme zato postavili celú hrubú stavbu s rozmerom jedenásť krát deväť metrov, domu viacpodlažného, nie nejakého krcálka malého. Žiadny problém nebol, aj keď som si drvivú väčšinu prác na dome urobil sám s rodinou, to bola tiež veľká pomoc. Neboli sme zadĺžení, akurát tá mladomanželská pôžička (baník – lamač narodený v roku 1959).“*

Záver

Banská Štiavnica menila po štátoprávnej zmene v roku 1948 svoj urbanistický ráz. Tradičnú historickú zástavbu mesta začali dopĺňať ohniská hromadnej bytovej výstavby vo forme tehlových a neskôr najmä panelových bytových domov. Nové sídliská vznikali vo viacerých lokalitách. Prvé v lokalite Pod Kalváriou, kde bolo v 50. až 70. rokoch 20. storočia otvorených šesť ohnisk výstavby a postavených 29 bytových objektov (tehlových i panelových) s približne 228 bytmi. Druhá významná lokalita sa nachádzala v oblasti Dolnej ulice a Križovatky, tzv. sídlisko JUH. V tomto stavebnom okrsku boli od 60. rokov do rokov 80. otvorené štyri ohniská výstavby a postavených bolo 31 bytových

⁹² BERÁNEK, Mikuláš: *30 rokov Rudné Bane národný podnik Banská Bystrica*. Martin : Osveta, 1977, s. 234.

objektov (jeden tehlový, ostatné panelové domy) s približne 500 bytmi. Panelovú výstavbu v meste zavŕšila výstavba sídliska Drieňová v 80. rokoch 20. storočia. Na Drieňovej bolo postavených okolo 30 panelových bytových domov s približne 1008 bytmi.

Menšie ohniská výstavby vznikali aj v iných stavebných okrskoch. Spomenúť treba oblasť starej železničnej stanice, kde bolo postavených 6 bytových domov s približne 28 bytmi a oblasť Povrazníka s výstavbou 5 bytových domov s približne 50 bytmi. Spolu bolo na území mesta v 50. až 80. rokoch 20. storočia (na sídlisku Drieňová doznievala výstavba ešte v 90. rokoch) postavených okolo 101 bytových domov s približne 1814 bytmi.

Sídliská sa postupne dopĺňali infraštruktúrnymi stavbami, t. j. obchodmi, škôlkami a školami. Postupne sa tiež dobudovávali cesty. Mesto malo ambíciu postaviť nový kultúrny dom, športový štadión, amfiteáter či nemocnicu. Nový kultúrny dom sa v meste nepodarilo postaviť počas celého obdobia socializmu. K výstavbe nemocnice s poliklinikou na sídlisku Drieňová sa pristúpilo až v 80. rokoch 20. storočia (stará nemocnica mala prevádzky na dvoch miestach, jednu časť v budove tzv. starej nemocnice na ulici Resla a druhú na opačnom konci mesta v lokalite Povrazník).

V meste boli v prevádzke tri základné školy. I. základná škola sa nachádzala neďaleko tzv. Ihriska, II. ZŠ pre sídlisko Juh bola postavená v 60. rokoch v priestore starej železničnej stanice a III. ZŠ v 80. rokoch na sídlisku Drieňová. Postavené boli dve materské škôlky s jasľami, jedna na Križovatke (70. roky) a druhá na sídlisku Drieňová (80. roky). V provizórnych prevádzkových podmienkach existovala škôlka v priestore dnešného parkoviska pod bývalou SPŠ baníckou v blízkosti starého centra mesta (zatvorená pravdepodobne v 80. rokoch). Jasle pre zamestnancov n. p. Pleta boli umiestnené priamo v areáli závodu a neďaleko tzv. František šachty so sídlom n. p. Rudné bane i autobusovej stanice (na Križovatke), bola z iniciatívy banského závodu otvorená „banícka“ škôlka. Pre sídlisko Pod Kalváriou bola od

80. rokov prevádzkovaná v zrekonštruovanom, pôvodne obytnom objekte i materská škôlka a jasle na ulici Mierová.

Výstavba sídlisk sa borila s problémami. Absentovali personálne kapacity (robotníci, remeselníci) a tiež materiál. V meste Banská Štiavnica stavby spomaľoval a predražoval i náročný terén. Výstavbe často predchádzalo vyvlastňovanie nehnuteľností a asanácie, keďže nové stavby vyrastali aj v miestach pôvodnej historickej zástavby. Tieto rozhodnutia sú dnes hodnotené negatívne. Nové stavby síce riešili zlú bytovú situáciu v meste a umožňovali prílev nových pracovných síl a teda rozvoj priemyslu, historický obraz mesta však na mnohých miestach poškodili a to najmä v oblasti Dolnej ulice a Križovatky.

Problémy sprevádzalo i pridelovanie bytov. Výstavba postupovala pomaly, záujemcov o byty bolo veľa a ich počet stúpal. Množili sa sťažnosti na kritéria, podľa ktorých boli vyberaní žiadatelia a tiež na spôsoby rozhodovania bytovej komisie, ktorá mala pridelovanie bytov v kompetencii. Prioritných skupín bolo veľa. Na jednej strane rodiny s malými deťmi obývajúce zdravotne závažné byty oficiálne „ošetrené“ zákazom bývania, rodiny obývajúce domy určené k demolácii kvôli novej sídliskovej výstavbe a na druhej strane prisťahovalci do mesta, ktorým v rámci náborov (najmä n. p. Rudné bane) ako benefit ponúkali vyriešenie otázky bývania. Do rozhodovania tiež vstupovali osobné kontakty, osobné väzby na žiadateľov a stávalo sa tiež, že člen výberového orgánu bol zároveň žiadateľom. Zo zápisníc jednotlivých komisií a tiež zo spomienok pamätníkov vyplýva, že prednosť dostávala najmä nová pracovná sila.

Vďaka výstavbe nových sídlisk sa byty stali prístupnejšou komoditou pre širšie spektrum obyvateľov mesta. Nové byty (i rekonštrukcie starého bytového fondu) s vlastným sociálnym zázemím tiež znamenali zvýšenie komfortu bývania. Na druhej strane panelový charakter novej výstavby a najmä jej dominantnosť spôsobili devalváciu krajinného obrazu mesta v zmysle straty historických architektonických hodnôt.